

De Synagoge tijdens de tweede wereldoorlog. (deel 1.)

In 1730 staat de drost van Twente, Wilhelm Bentinck tot Diepenheim (foto links), enkele Joodse gezinnen toe zich in Enschede te vestigen. Vanaf 1750 houden ze daar hun eerste godsdienstoefeningen in het woonhuis van het echtpaar Hertog Barend en Beeltjen Frank. Het huisje stond aan de Labbedijk, tegenwoordig Walstraat no. 40. De Joodse Gemeente ontwikkelde zich snel, in 1843 telde Enschede 73 joodse inwoners. De eerste Synagoge in Enschede stamt uit 1834, deze werd ingewijd door de Zwolse opperrabbijn A. Herzveld. Over de activiteiten van de Joodse Gemeente in die dagen is niet veel bekend, de synagoge en een groot deel van de archieven gingen bij de Stadsbrand van 1862 verloren.

De Joodse school

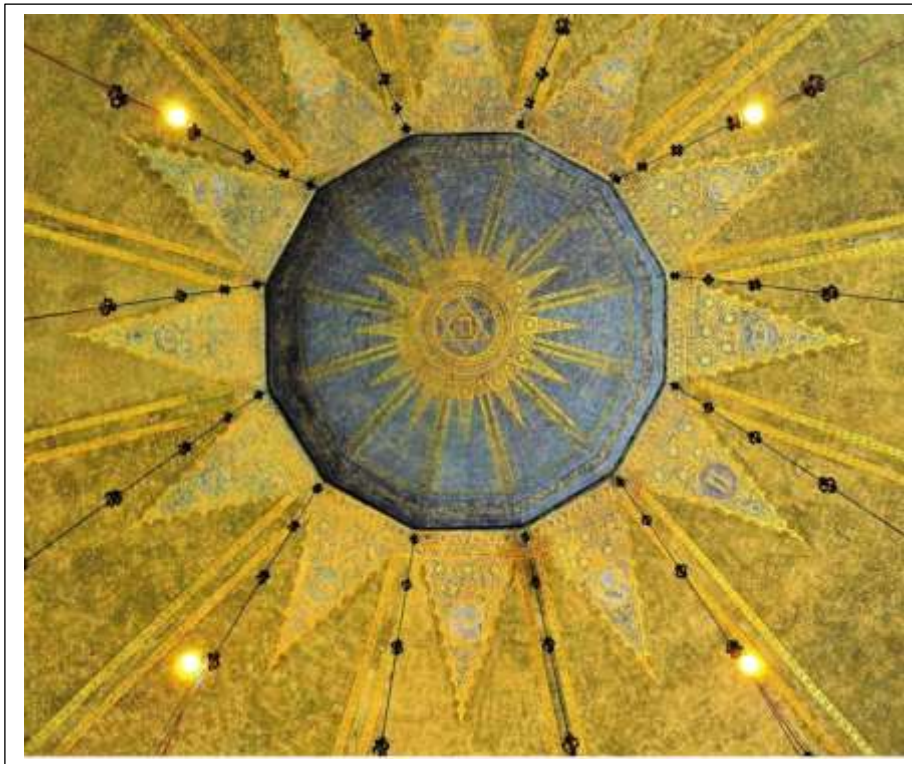
Het gebouw stond aan de Achterstraat, die later is omgedoopt in Stadsgravenstraat. De Thorarollen wisten de gebroeders Stofkoper bij de brand tijdig in veiligheid te brengen en al drie maanden later werd in een houten loods de noodsoel in gebruik genomen. In 1865 kon de Joodse gemeenschap, die grotendeels bestond uit kleine handelaren en winkeliers, de benodigde 16.000 gulden bijeen brengen voor de bouw van een nieuwe synagoge aan de Stadsgravenstraat.

Foto rechts; Naast de Synagoge ontstond de Joodse school, nu nog terug te vinden in de Stadsgravenstraat. Dit gebouw heeft de status van gemeentelijk monument.

Voor de bloeiende Joodse gemeenschap, die na de 1e Wereldoorlog 1100 leden telde, werd de synagoge te klein. Met steun van de fabrikantenfamilies Menko, van Dam, van Heek en Roozendaal werd in 1927-1928 een nieuwe Synagoge gebouwd in een oriëntaalse stijl zoals die vanaf 1850 bij de bouw van synagogen in zwang was. De Synagoge werd op 13 december 1928 in gebruik genomen door opperrabbin Samuel Hirsch. Het ontwerp was gebaseerd op een plan van Karel de Bazel uit 1918 voor de nieuwbouw de Synagoge in de Stadsgravenstraat. Dit ontwerp is, na het overlijden van Bazel in 1923, door twee van zijn leerlingen, Anthonie Smits en Cornelis van de Linde op onderdelen gewijzigd. Het gebouw is uitgebreid met een Joodse school met onderwijzerswoning en een woning voor een rabbijn. De grote sjoel bood beneden plaats aan 400 mannen, daarnaast konden 200 vrouwen terecht op de vrouwengalerij

Foto boven: de koepel van de Synagoge

Over het ontwerp is goed nagedacht. In de afmetingen, ramen en de onderlinge verhoudingen komen de getallen 3, 4 en 5 regelmatig terug. Ze staan respectievelijk voor " 't Heilige" , "De Goddelijke openbaring" en "Het Volmaakte". Het in één gebouw samenvoegen van synagoge en bijgebouwen: de grote sjoel, de dagsjoel, kerkeradskamer, de schoolklassen, de rituele baden, de feestzaal en twee dienstwoningen, is in 1929 uniek. De Art-Deco stijlelementen uit de Amsterdamse school in combinatie met de fraaie oriëntaalse stijl van de grote sjoel en de doordachte verhoudingen leiden tot een meesterlijk en harmonisch geheel. De nieuwe locatie is goed

gekozen, de drie koperen koepels komen hier mooi tot hun recht. Niet alleen is dit ensemble van gebouwen heel fraai, ook het exotische interieur van de Synagoge is bijzonder.

De gevleugelde leeuw en griffioen als tempelwachters in de ramen bij de ingang zijn voorzien van verkorte versie van Spreuken 8:34. "Gelukkig is elk mens die naar mij luistert, dag in dag uit bij mijn woning staat, de wacht houdt bij mijn deurposten." Heel fraai is de grote sjoel met zijn achttien meter hoge koepel en de enorme bronzen lichtkroon. Maar ook de Bima, de lessenaar waarop de thorarollen worden voorgelezen, de geborduurde kleden op de Bima en voor de Thorakast, de mozaïeken van glas bedekt met bladgoud in de koepel en wanden, zijn ware juweeltjes.

Het is een wonder dat dit prachtige gebouw met vrijwel alle kostbare kunstvoorwerpen bijna ongeschonden de Tweede Wereldoorlog heeft doorstaan.

Toch is dit gebouw getuige geweest van veel ellende, misdaden, maar ook staaltjes van grote moed. Als Nederland op 10 mei 1940 het slachtoffer wordt van de Duitse agressie telt Enschede 1264 Joodse inwoners. Vermoedelijk ligt dit aantal nog wat hoger dan hetgeen de burgerlijke stand, op basis van de vermelding van de godsdienst van de inwoners, aangeeft. In de jaren voorafgaand aan de oorlog zijn veel Joden Duitsland ontvlucht en een aantal heeft ook in Enschede en omgeving onderdak gevonden.*[1]

De griffioen: De tempelwachters in de ramen bij de ingang van de Synagoge.

[1] Het exacte aantal Joden in Enschede is niet geheel duidelijk. Frank van Zuijlen vermeldt voor het jaar 1941 een aantal van 1441. De commissaris van politie kreeg in januari 1941 opdracht een lijst samen te stellen van personen met Joodse voorouders. In februari telde die lijst 1368 namen, maar in deze registratie waren ook nog kinderen uit gemengde huwelijken meegenomen die later uit deze lijst zijn geschrapd. In juli 1942 beschikte de S.D. over een lijst met 1212 personen, maar vast staat dat op dat moment al 68 Joodse stadsgenoten waren omgebracht in Mauthausen. Het aantal van 1264 komt waarschijnlijk het beste overeen met de realiteit. In de concentratiekampen zijn van die groep 630 mensen omgekomen. Niet alle overige 634 mensen hebben de oorlog overleefd, enkele Joden zijn op hun onderduikadres een natuurlijke dood gestorven en 6 Enschedese Joden zijn tijdens de oorlog gefusilleerd. Auteur: W. Fhij. Foto's: SCEE. In de laatste aflevering van deze publicaties zullen de toepasselijke bronnen worden vermeld.